

УДК:159.92

**РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ
КОНЦЕПЦІЙ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ФАХІВЦЯ**

Мілорадова Наталя Едуардівна

*к. психол. н, доцент, професор кафедри педагогіки та психології
Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків;*

E-mail:natashaM69@ukr.net

**Retrospective analysis of the scientific psychological concepts of the
professional development of the practiser**

Natalya Miloradova

*Ph.D. in Psychology, Associate Professor, Kharkiv National University
of Domestic Affairs, Kharkiv, Ukraine.*

АНОТАЦІЯ

Автором здійснено ретельний аналіз загальнонаукової тенденції вивчення проблематики професійного становлення особистості в межах зарубіжних та вітчизняних наукових підходів. Виділено та проаналізовано п'ять основних періодів розвитку теоретичних та практичних поглядів на проблему професіогенезу фахівця. Підкреслено, що теорія професіогенезу описує характер, особливості та психологічний зміст процесів взаємодії людини, суспільства і держави в професійній діяльності, що зумовлює розвиток людини в особистому та професійному сенсі.

ANNOTATION

The author conducted a thorough analysis of the general scientific tendency in professional development studies in terms of foreign and domestic scientific approaches. Five main development periods of theoretic and applied approaches towards the problem of the professional development of a practiser have been studied. The author underlined that the theory of the professional development describes the type, features and psychological sense of the interaction processes

between a human, a society and a government during a professional activity, which triggers a development process in both personal and professional senses.

Ключові слова: професіогенез, концепції професіогенезу, періодизація професіогенезу, фахівець.

Keywords: professional development, concepts of the professional development, professional development periodization, professional.

Вивчення соціально-психологічних особливостей становлення особистості професіоналів привертає увагу дослідників безпосередньо у зв'язку з виникненням і швидким розвитком таких областей практики як профорієнтація, профвідбір та атестація кадрів, а також відповідно до явної необхідності психологічного забезпечення професійної освіти і професійної адаптації.

Сучасні дослідники для позначення особистісних змін, які відбуваються в процесі засвоєння і здійснення професійної діяльності і обумовлені характером цієї діяльності, використовують поняття «професіогенез». В загальному розуміння «професіогенез» - це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, що починається з моменту вибору і прийняття майбутньої професії і закінчується, коли людина припиняє активну трудову діяльність. Проблема професіоналізації особистості завжди мала міждисциплінарний характер і знаходилась в полі зору фахівців, що займалися дослідженням особливостей професійного розвитку як цілісного, динамічного, структурованого соціального феномену сполучення людини і праці.

Сучасні наукові підходи питання професійного розвитку особистості розглядають в межах психологічних, педагогічних, соціологічних, філософських та акмеологічних концепцій. Найбільш істотний вплив на розвиток теорії «професіогенезу» фахівця на сучасному етапі здійснили праці видатних зарубіжних та вітчизняних науковців за такими напрямками: ідеї системного підходу до вивчення психічних явищ (Б. Ананьєв, Л. Анциферова, Б. Ломов та ін.); концепції особистості як суб'єкта власної життєтворчості (К. Абульханова-Славська, М. Гінзбург, С. Рубінштейн, В. Татенко, та ін.); положення про розвиток

та формування особистості (Л. Бурлачук, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко та ін.); теорії професійного становлення особистості (А. Біляєва, Є. Климов, Б. Ломов, О. Саннікова та ін.); теорії професійного розвитку в зарубіжній психології та соціології (Є. Бордін, Ш. Бюлер, Е. Гінзберг, Дж. Сьюпер, А. Маслоу, Ф. Парсонс, У. Мозер, Г. Мюнстенберг, Е. Роу, Д. Тідеман, Дж. Холланд та ін.); теоретичні засади вивчення професійної готовності майбутніх фахівців (Г. Балл, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, Л. Орбан-Лембрик, Н. Побірченко та ін.); положення професійної педагогіки щодо сутності та природи соціальної зрілості особистості професіонала (Є. Головаха, М. Лебедик, Г. Яворська та ін.) особливості професіогенезу фахівця (Є. Єрмолаєва, В. Слободчиков, Т. Траверсе, Л. Шнейдер, Г. Яворська та ін.); концепції професіогенезу представників різних професійних груп: педагогів (Л. Антропова, Н. Волянюк, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.); практичних психологів (Н.І. Пов'якель, Т. Сікорська та ін.); операторів (В. Бодров, В. Вавілов, О. Гордієнко, С. Зінківська та ін.); лікарів (В. Вербенко, Л. Лебедева та ін.); керівників (Г. Гнеушева, А. Козлова, О. Чирковська та ін.); офіцерів (В. Осьодло); психологічні аспекти професіогенезу особистості правоохоронця (О. Бандурка, В. Барко, О. Землянська, Л. Мороз, О. Цільмак, С. Яковенко та ін.).

Історія розвитку вчень про професіогенез – це генеза становлення загальнонаукової тенденції вивчення проблематики професійного розвитку та саморозгортання особистості в межах якої на сьогодні сформувалися окремі «фахові» теоретичні і прикладні школи професіогенезу. Представниками цих шкіл розробляються технології розвитку фахівців-професіоналів відповідних професійних груп.

Проведений нами ретельний аналіз загальнонаукової тенденції вивчення проблематики професійного становлення особистості в межах зарубіжних та вітчизняних наукових підходів дозволив виділити наступні періоди розвитку теоретичних та практичних поглядів на проблему професійного розвитку фахівця:

Перший період (до епохи Відродження XIV-XVI ст.). Для цього періоду характерним є накопичення знань та досвіду стосовно необхідності трудового

виховання та особливості професійної підготовки молоді для конкретного ремесла.

Так, ще в ранніх язичницьких культурах та християнських текстах та ранніх філософських теоріях містяться світоглядні уявлення про роль та значення праці в історії людства. Підкреслюється тісний зв'язок праці (професії) з покликанням людини, її «наперед визначеною» ціллю та життєвою метою, що закріплювало окремі соціальні верстви за окремими видами робіт [7].

Як зазначає у своїх дослідженнях Н. Гончарова [6], у педагогічних традиціях Сирії, Палестини та Іудеї, які з кінця III ст. до н.е. були невід'ємними складовими спочатку елліністичного світу, а пізніше Римської імперії, оволодіння професією вважалося обов'язковою складовою релігійного та морального виховання молодого покоління. Означена традиція збереглася і в наступну історичну епоху – епоху середньовіччя, де давалася висока оцінка праці, вказувалося на необхідність трудового виховання і професійної підготовки підростаючих поколінь, що знаходило своє обґрунтування й підкріплення у розквіті ремесел та загальному господарському підйомі. В працях видатних діячів середньовічного Сходу Ібн Сіні (980-1037), Аль-Бируні (973-1050), Ібн-Хальдуна (1332-1406) та багатьох інших говориться про важливість трудового виховання усіх дітей незалежно від їх соціального походження. Прогресивні ідеї про трудове виховання як невід'ємну складову всебічно розвинутої особистості є однією з ознак їх творів.

Другий період (з епохи Відродження XIV-XVI ст. до кінця XIX ст.) Ознакою зазначеного періоду є зростання ідей про трудове виховання і професійну підготовку дітей та молоді, акцентування увагу на взаємозв'язку загальної та професійної освіти.

Представники епохи Просвіти (Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, А. Л. Лавуазьє та ін.) акцентували увагу на залученні підлітків до того чи іншого ремесла, визначали активну позицію самого вихованця у виборі інструментів та видів діяльності. Особливий внесок у розвиток прогресивних демократичних ідей трудового виховання та професійної підготовки вніс швейцарський педагог І. Песталоцці,

який започаткував теорію елементарної освіти, мета якої полягала у гармонійному розвитку усіх сил та здібностей дитини. Ідея розвиваючого навчання включала обов'язковим компонентом трудове виховання, формування поваги та любові до професії, формування професійних навичок [6].

Третій період (з кінця XIX століття до 30-х рр. XX ст). Ознакою початку XX століття стало зростання актуальності проблеми професійного становлення. Промислова революція привела до виникнення ринку праці та нових професій.

У цей час в організації праці активно впроваджувалась система Ф. Тейлора, яка базувалася на таких принципах: розподіл праці; функціональне керівництво; вимірювання праці; завдання-розпорядження; програми стимулювання; праця як індивідуальна діяльність; особиста мотивація; роль індивідуальних здібностей та професійна придатність працівника [13]. Вирішення питань професійного самовизначення та професійної придатності призвело до виникнення нової галузі прикладної психології – психотехніки, а в 1920-ті рр. — психології праці.

Основу досліджень проблем професійного становлення у кінці XIX – на початку XX ст. складають праці видатних зарубіжних психологів Г. Мюнстерберга, Ф. Парсонса та ін. у зв'язку з розвитком психотехнічного руху, головний тезис якого – на кожному місці повинна стояти людина, найбільш для нього придатна. Так під впливом психотехнічних ідей здійснювався розвиток теоретичних підходів до розуміння особливостей професійного становлення особистості. Синтез основних методологічних та психологічних ідей Г. Мюнстерберга є змістом праці «Основи психотехніки» [9].

Відповідно до методологічних принципів, виділених А. Біне, Г. Мюнтсбергом, В. Штерном, психотехніка займалася дослідженнями у кількох напрямках: вивчення професійно важливих якостей, які необхідні для успішного виконання професійних обов'язків; раціоналізація виробничого процесу, оптимізація професійного середовища та покращення продуктивності праці; проблеми управління трудовим колективом, мотивації праці, стимулювання професійної активності; рекламна діяльність організації, формування споживацького попиту на товари і послуги [7].

Крім того у 20-х роках ХХ століття з'явилися дослідження особливостей юнацького віку Е. Шпрангер та Ш. Бюлер, які показали, що одною з головних характеристик цього періоду розвитку особистості є професійний пошук. Представниками психотехнічного напрямку було здійснено спроби кваліфіковано підійти до організації цього пошуку із застосуванням тестів як одного з основних методів психологічного вивчення працівника в процесі професійного відбору.

Засновником науково-психологічного підходу до проблем професійного становлення людини вважається Ф. Парсонс [18]. Базуючись на психотехнічних ідеях Г. Мюнстенберга, він запропонував «Трехфакторну» модель вибору професії, що пояснювала як повинен бути обраний людиною майбутній професійний шлях. До таких факторів Ф. Парсонс відніс : вивчення вимог професії до людини; дослідження якостей людини за допомогою тестів; зіставлення вимог з якостями людини і надання рекомендацій про придатність або непридатність до даної професії. У теорії професійного самовизначення він сформулював основи практичної роботи з підготовки молоді до вибору професії. В основі означеної теорії лежить положення про те, що проблема професійного вибору вирішується «зустріччю» особистісної структури і професійних вимог [16, с.7–8].

У цей період окрім представників диференціально-діагностичного напрямку представники психоаналітичних концепції наголошують на тому, що центральна роль у виборі професії й професійного життя у цілому належить різним видам потреб, від вітальних інстинктів до комплексних психодинамічних механізмів і структурно-особистісних інстанцій. Ще в роботах З. Фрейда [19] професійна діяльність розглядалася як форма задоволення ранніх дитячих інстинктивних потреб завдяки «каналізації» в ту чи іншу професійну область лібідозної (нарцистичної, агресивної або власне еротичної) енергії і вибір професії розумівся як процес сублимації. У подальшому більш детальне обґрунтування цих положень надано у концепції У. Мозер [21].

У Росії, також як і в країнах Західної Європи розвиток капіталізму потребував нових підходів до розуміння організації праці та підбору персоналу

для різних галузей промисловості. Теоретичні та експериментальні здобутки в межах професійної психології цього періоду пов'язані з роботами І. Ріхтера, Д. Журавського, Г. Шумкова, П. Каптерева, І. Сеченова, П. Лесгафта та інш.

Так роботи І. Ріхтера поряд з публікаціями Ф. Тейлора (1903, 1911) та Г. Мюнстерберга (1914, 1922) можна розглядати як оригінальний варіант систематизації знань про наукові основи організації праці та управління виробництвом. У моделі працюючої людини, що використовував Ріхтер, психологічні конструкти (настрій, почуття, стан людини, його досвід, знання, навички, індивідуальні особливості) були факторами, що визначають якість виконання трудових обов'язків» [11].

Особливе місце і значення серед публікацій досліджуваного періоду мають роботи І. Сеченова – видатного фізіолога і одного із засновників матеріалістичної лінії психології в Росії [12]. Проблематика прикладних його досліджень була тісно пов'язана з завданнями професійної гігієни. Його дослідження надали новий психофізіологічний вектор у вивченні психологічних особливостей людини і її придатності до виконання завдань обумовлених різними професіями.

Також у цей час під керівництвом В. Бехтерева та О. Лазурського [8] було проведено експериментальні дослідження, присвячені проблемі розумової працездатності та стомлення людини протягом діяльності. Науковці розглядали працю (її умови, зміст) як істотний соціальний чинник розвитку, життєдіяльності людини, як умову суспільного прогресу.

Формування концепцій професійного розвитку цього періоду також пов'язане з діяльністю І. Шпільрейна, В. Мясіщева; В. Рабіновича. Так В.Мясіщев розглядаючи професійну психологію як невід'ємну складову психології особистості, він підкреслював, що саме продуктивна діяльність найважливіший прояв особистості людини [10].

Таким чином, як зазначають Є. Климов, В. Бодров та ін., в Росії, як і в країнах Західної Європи, США в другій половині XIX ст. формується тенденція наукового вивчення праці в зв'язку з завданнями охорони здоров'я людини, пошуку способів оптимальної організації праці, оптимального підбору кадрів та

вибору професії. До дослідницьких завдань відносяться, зокрема, такі: вивчення працездатності і стомлення в цілях профілактики професійних захворювань і нещасних випадків, з метою раціональної організації праці на основі психофізіологічних даних, а також класифікації професій у зв'язку з особливостями впливу чинників праці на стан організму; розробка прийомів діагностики, оцінки особливостей працездатності і стомлюваності.

Отже створення психологічних теорій професійного розвитку в індустріальних країнах Європи і Америки на початку ХХ ст. було зумовлено зростанням інтересу до «професійної психології», завданням якої був пошук можливостей підвищення ефективності виробництва. Певний вплив на формування психологічних концепцій професійного розвитку здійснили існуючі в зарубіжній та вітчизняній психології теорії особистості [5, С.14].

Четвертий період (30- ті рр. ХХ ст. – 90-ті рр. ХХ ст.). У 30-ті роки ХХ ст. починається активне вивчення можливостей інтенсифікації праці за рахунок пізнання та використання таких сторін людської психіки, як ставлення до праці, оцінка людиною виконуваної діяльності, її умов і результатів.

У професійній орієнтації на зміну традиційному підходу в зарубіжній психології приходять нові теорії, відомі як структурна теорія «стадій життя» (Е. Гінзберг, С. Акселрад, І. Херма), теорія «ідентичності» (Д. Сьюпер, Л. Тайлер, Дж. Холланд, С. Хара), «мотиваційні» теорії (В. Врум, Д. Блохер і Р. Шутц, Е. Ро). Важливою їх особливістю є виокремлення деяких особливостей становлення індивіда як суб'єкта вибору професії. До критеріїв, що визначають процес професійного самовизначення, відносять потреби, інтереси, знання про професії та про самого себе.

Так в концепціях Е. Гінзберга, У. Джейда, Д. С'юпера підхід до професійного розвитку особистості базувався на процесуальних характеристиках онтогенетичного розвитку. Продовженням ідей Е. Шпрангер та Ш. Бюлер стосовно особливостей юнацького віку, є професійний пошук Є. Гінцберга. У своїй теорії компромісу з реальністю він звертав особливу увагу на той факт, що вибір професії – це поступовий процес, де усе відбувається не миттєво, а протягом

тривалого періоду. Цей процес містить у собі серію «проміжних рішень», сукупність яких і приводить до остаточного вибору. Є. Гінцберг визначав професійний розвиток, як послідовність якісно специфічних фаз, що розрізняються змістом і формою перетворення імпульсу людини в професійне бажання [18].

У подальшому на основі стадіальної моделі Е. Гінцберга Д. С'юпер створив теорію, у якій об'єднав феноменологічні концепти з диференційною психологією. За С'юпером [24], професійний розвиток полягає у розвитку й реалізації Я-концепції, взаємодія якої з реальністю відбувається при програванні й використанні професійних ролей, а центральний компонент цього процесу – варіанти професійної долі, що визначається послідовністю обраних професійних позицій. Дане положення конкретизується Д. С'юпером [24] у ступінчастій моделі професійного розвитку, яку кожна людина в житті втілює в серії кар'єрних рішень. Він виділив п'ять стадій професійного розвитку особистості та одночасно з поняттям стадіальності ввів поняття «професійної зрілості» стосовно різних стадій розвитку професіонала.

В межах психоаналітичних концепції на основі теорії ієрархічних потреб А. Маслоу, Е. Роу було створено теорію професійних інтересів та психологічну класифікацію професій, де провідна роль у виборі професії належить різним формам потреб, а професійний вибір трактується як пряме або непряме задоволення потреб. Основу теорії складають два моменти: орієнтація індивіда на теоретичну або практичну роботу і, відповідно, на високий або низький рівень освіти; орієнтація індивіда або на людей, або від людей, що обумовлено досвідом задоволення або фрустрації потреб дитини (залежно від клімату в сім'ї) [22].

Представники іншого напрямку (Х. Томе, Г. Рис, Д. Тидеман, О'Хара) в теорії професійного розвитку базисним конструктом вважали систему орієнтувань у професійних альтернативах. Основою вибору професії в межах напрямку виступають структурні уявлення теорії рішень, в яких індивідуальні та особливо біографічні умови професійного вибору виносяться за дужки або в кращому випадку розглядаються як модифікації процесу вирішення проблем, а сам

професійний вибір виступає як система орієнтувань в різних професійних альтернативах і прийнятті рішень. Так Д. Тидеман, О'Хара так само як і Д. Сьюпер, визначили, що центральним компонентом виступають варіанти професійної долі (професійного шляху), яка визначається послідовністю обраних професійних позицій. Але, у протилежність Д. Сьюперу, вони зазначали, що внутрішнім змістом професійного розвитку є структура процесів рішення і контекст, на основі якого відбувається прогнозування і здійснення рішень [23].

Теорія професійного вибору американського дослідника Д. Холланда демонструвала інший підхід до професійного самовизначення. Типологічний підхід Д. Холланда [20] базується на тому, що, процес професійного розвитку обмежується двома критеріями: визначенням типу орієнтації особистості та відшукуванням професійної сфери, що відповідає власному типу; вибором одного з чотирьох кваліфікаційних рівнів цієї професійної сфери, що визначається розвитком інтелекту і самооцінки. Важливим поняттям теорії Холланда є професійна ідентичність, яке з'явилося завдяки дослідженню значення для особистості невизначеності у виборі професії.

Відновлення вітчизняної психологічної галузі після занепаду 30-40-х років ХХ століття відбувається у післявоєнний час і пов'язане з розвитком основних виробничих галузей, важкої промисловості та військової галузі. Виникає брак кваліфікованих працівників у групі професій «людина-техніка», що викликало необхідність раціонального й ощадливого використання людських ресурсів. В межах вітчизняної психології активізація досліджень професійного розвитку особистості припадає на 50-60-ті роки ХХ століття. Майже одночасно у провідних психологічних наукових установах СРСР м. Ленінград (Б. Ломов та А. Крилов) та м. Москва (В. Зінченко) утворюються лабораторії інженерної психології. Відродження психології праці починається з початком досліджень В. Мерліна, Б. Ломова, К. Платонова, В. Зінченка, Є. Мілеряна.

На формування напрямків вивчення проблеми професійного становлення особистості в цей час здійснили вплив культурно-історична концепція Л. Виготського [4] та його учнів (А. Леонтьєва, О. Лурія, Д. Ельконіна). Згідно з

якою розвиток людини відбувається шляхом присвоєння історично вироблених форм і способів діяльності, а рушійна сила психічного розвитку – навчання.

На початку 70-х років з'являються дослідження соціально-психологічної складової оптимізації виробничого процесу, взаємодії працівників у процесі трудової діяльності. Під керівництвом Б. Ломова цим активно починає займатися А. Журавльов. Ним розроблялися проблеми індивідуального стилю керівництва та їх типологія.

У 1982 році з'являється праця В. Шадрікова «Проблеми системогенезу професійної діяльності» [17], в якій розглядаються питання особливостей та характеристик індивідуального стилю професійної діяльності: стійкість, залежність від розвитку особистісних якостей та здібностей і здатність бути засобом ефективного пристосування до об'єктивних умов. Науковець підкреслював, що індивідуальний стиль професійної діяльності є ресурсом адаптивної форми взаємодії суб'єкта праці з соціальним середовищем.

Таким чином, проаналізувавши основні підходи до вивчення психологічних особливостей професійного становлення особливості у вітчизняній психології, ми бачимо, що в цей час було розроблено теоретико-методологічна основа дослідження проблеми професійної діяльності людини. Як підкреслюють науковці (В. Бодров, В. Дружинін, Є. Клімов), розгляд проблем професійної діяльності особистості здійснювався в межах чотирьох основних напрямків: психофізіологічному, системотехнічному, експлуатаційному та психолого-педагогічному.

У психофізіологічних експериментах вивчалися властивості людини, що мають найбільше значення в забезпеченні працездатності. Системотехнічний напрямок був пов'язаний з вивченням інженерно-психологічних питань побудови систем «людина-машина». Експлуатаційний напрямок досліджень полягав у проведенні практичного аналізу порушень надійності систем управління і вирішенні завдань оптимізації режимів і форм організації праці, нормування робочого навантаження, розробки рекомендацій з технічної документації, методам і організації контролю за функціональним станом операторів. До психолого-

педагогічного напрямку відносилися роботи зі створення системи психологічного відбору фахівців та комплектування робочих груп, а також щодо обґрунтування принципів, форм і методів підготовки, аналізу алгоритмічних основ навчальної підготовки, оптимізації потоків навчальної інформації, розробці математичних моделей навчання і тренування, критеріїв рівня підготовленості, обґрунтуванню вимог до адаптивних тренажерів [1].

На підставі систематизації підходів зарубіжних авторів до проблеми професійного розвитку деякі науковці підкреслюють подібність їх методологічних позицій в пошуках детермінант професійного вибору, до яких відносяться як біологічні передумови, так і соціальні чинники, особливо соціальне оточення і виховання, а також властивості, що визначають суб'єктивну активність людини. У цьому сенсі проаналізовані концепції відповідають напрямам вітчизняних авторів. [5, с. 20-21].

П'ятий період (90-ті рр.. ХХ ст. До наших днів). У психологічних роботах початку 90-х рр. ХХ століття професійне розвиток розглядається як один із напрямів розвитку людини, як цілісний, безперервний процес становлення фахівця і професіонала, який триває з моменту вибору професії і завершується, коли людина припиняє професійну діяльність. В акмеології процес професіоналізації ототожнюється з процесом сходження людини до вершин професіоналізму. Роботи, присвячені проблемам професійного становлення особистості, розрізняються між собою. Серед них можна виділити дослідження методологічного плану, що мають значення для психології в цілому; теоретичні та емпіричні дослідження, в яких розробляються окремі напрямки і етапи професійного становлення особистості.

В даний час професійним розвитком пояснюється процес змін, що відбуваються при освоєнні людиною професії на соціальній, особистісному і індивідуальному рівнях, а також обґрунтовується розвиток людини в зрілому віці. У суспільній свідомості цей процес асоціюється з оволодінням професією і становленням професіонала [5, с.8-9].

У сучасній зарубіжній психології дослідження особливостей професійного розвитку продовжуються в межах означених вище підходів. Крім того активно розглядаються питання: у сфері кар'єрної проблематики та вплив оточення на розвиток особистості протягом її життя (Ф. Вондрачек); сучасного професійного консультування як допомоги у життєвому самовизначенні в цілому (Е. Герр, Н. Гисберс и І. Мур); особливостях підготовки до прийняття рішення щодо вибору майбутньої професії та умовах удосконалення цього вибору (С. Фукуяма).

У вітчизняній психології починаючи з робіт А. Галактіонова та В. Вавілова у науковому обігу став застосовуватись термін «професіогенез» для позначення сукупності проблем становлення професіонала. Так у 1990-1992 роках науковці запропонували розглядати професіогенез як формування соціальних якостей особистості, які забезпечують задоволення потреб суспільного розвитку на основі висококваліфікованої праці і загальнолюдських цінностей [2, с. 22]. На сьогодні у концепції професіогенезу, що розробляється В. Вавіловим ключовим є поняття психологічної цілісності, в якому вирішується основне протиріччя між дослідженнями конкретних психологічних і професійних характеристик, що визначають рівень майстерності, та соціально-психологічних рис, що характеризують суб'єкта праці як працівника в даний історичний період і конкретних соціально-економічних умовах. Саме з цих позицій визначено основні характеристики професіогенеза як процесу професіоналізації суспільства, що історично розвивається. На основі даної концепції В. Вавілов почав розробляти новий підхід до оцінки ролі і місця здібностей у праці і житті людини, виділивши чотири періоди професійного життя, кожен з яких характеризується проявом особливого типу здібностей [3].

На формування сучасних підходів до розуміння сутності психогенетичної концепції найбільш вагомий теоретичний вплив здійснили праці С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, Б. Ананьєва, К. Альбуханової-Славської, в яких професіоналізація розглядається як умова антропогенезу, як засіб розвитку особистості в онтогенезі, як форма її соціалізації [15].

Серед найвідоміших сучасних концепцій професіогенезу характерною методологічною основою для яких є суб'єктний і особистісно-діяльнісний підходи, виділимо теорії Е. Зеєра, Є. Клімова, А. Маркової, Г. Нікіфорова, М. Пряжнікова і О. Пряжнікової, В. Рибалки та інших. Ці дослідники вже тривалий час намагаються сформулювати дефініції, що якомога точніше відображали б об'єктивний аспект змісту даного поняття [14].

В контексті загальнонаукової тенденції вивчення проблематики професійного розвитку на сьогодні сформувалися окремі «фахові» теоретичні і прикладні школи професіогенезу, в межах яких розробляються технології розвитку представників різних професійних груп: педагогів, практичних психологів, операторів, правоохоронців, лікарів, керівників, офіцерів тощо.

На даний час існують роботи, в яких наводяться спроби систематизації змісту категорії професійного розвитку. Їх автори (В. Бодров, О. Волкова, В. Гордієнко і Л. Копець, О. Єрмолаєва, О. Кокун, В. Сидоренко, Т. Траверсе, О. Цільмак, Г. Яворська та ін.), проводячи категоріальний аналіз, виділяють і описують зміст, соціально-психологічні детермінанти, стадії та напрямки професіогенезу, пов'язують етапи становлення професіонала з рівнями розвитку його компетентностей, окреслюють особистісну і соціальну професіогенетичну феноменологію взаємодії особистісного і професійного розвитку людини [14, с.264]

У цілому існуючий на сьогодні науково-теоретичний потенціал щодо висвітлення проблеми професіогенезу дає підстави для висновку, що головною методологічною передумовою розробки теорії професійного становлення та самоздійнення особистості є напрацювання зарубіжних та вітчизняних науковців в межах описаних вище концепцій.

Аналізуючи зарубіжні концепції професійного розвитку особистості ми бачимо, що більшість авторів професійний розвиток розглядають як інтеграцію двох процесів: розвиток особистості в онтогенезі, тобто на всьому життєвому шляху, і професіоналізація особистості з періоду початку професійного самовизначення до завершення активної трудової діяльності. Як зазначають

науковці [5, 14, 15], відмінною рисою зарубіжних теорій є пошук найбільш ефективних і універсальних характеристик особистості, що забезпечують професійний, а отже, і кар'єрний розвиток людини.

В сучасних вітчизняних підходах до розуміння сутності психогенетичної концепції професіоналізація розглядається як умова антропогенезу, як засіб розвитку особистості в онтогенезі, як форма її соціалізації. Професійний шлях особистості в роботах вітчизняних психологів досліджується в зв'язку: з онтогенетическим розвитком людини; його особистісними якостями; місцем і роллю здібностей та інтересів; формуванням суб'єкта праці; проблемою життєвого шляху і самовизначення; виявленням вимог, що пред'являються професією до людини; становленням професійної свідомості та самосвідомості [5, с. 11-12]

У цілому існуючий на сьогодні науково-теоретичний потенціал щодо висвітлення проблеми професійного становлення фахівця дає підстави для висновку, що теорія професіогенезу описує характер, особливості та психологічний зміст процесів взаємодії людини, суспільства і держави в професійному праці, виявляючи історично виникаючі форми, інформаційно-психологічні механізми та закономірності, що зумовлюють розвиток людини, соціальний та науково технічний прогрес.

Список литературы:

1. Бодров В.А. Психологические проблемы профессиогенеза в операторской деятельности. Проблемы психологии и эргономики. 1999. Вып.2.С.40-44.
2. Вавилов В. А., Галактионов А. И. Профессиогенез : понятие и подход // Проблемы инженерной психологии : материалы VII Всесоюз. конф. (Ленинград, 1990 г.). Ленинград, 1990. – С. 22.
3. Вавилов В. А. Психологическая проблематика субъекта в теории профессиогенеза // Индивидуальный и групповой субъекты в изменяющемся мире: материалы межд. научно-практической конференции (Москва, 1999 г.) С. 29 – 31.

4. Выгодский Л. С. Избранные психологические исследования. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. 519 с.
5. Глуханюк Н. С., Дьяченко Е. В. Я в профессии и профессиональное Я: Результаты исследований. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.- пед. ун-та, 2005. 173 с. с. 20-21
6. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації / За ред. В.Ф.Моргуна. Навчальний посібник. К.: Видавничий Дім "Слово", 2010.168 с.
7. Мазяр О. В., Кириченко В.В. Психологія праці : модульний курс : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 190 с.
8. Лазурский А. Ф. Программа исследования личности // Вести, психологии, криминальной антропологии и гипнотизма. 1904. Вып. 9.
9. Мюнстерберг Г. Основы психотехники. Ч.І-ІІ. СПб.: П.Э.Т., Алетейя, 1996.
10. Мясичев В. Н. Принципы организации научного изучения труда. Эргология и эрготехника // Труды 1-й Всероссийской инициативной конференции по научной организации труда и производства. (20—27 января 1921). 1921. Вып. 1. С. 30—31.
11. Рихтер И. И. Железнодорожная психология. Материалы к стратегии и тактике железных дорог. *Железнодорожное дело*. 1895.
12. Сеченов И. М. Физиологические критерии для установки длины рабочего дня. *Вестн. общества технологов*. 1897. № 3.
13. Тейлор Ф. У. Принципы научного менеджмента. Пер. с англ. М.: Контроллинг, 1991. 104 с.
14. Ткаченко А. В. Категоріальний статус поняття “професійний розвиток особистості”// Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць Полтавського нац. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. 2011. Вип. 8 (2). С. 263 – 269.
15. Цільмак О. М. Визначення поняття «професіогенез» // Професійне становлення особистості : матеріали П'ятої всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 лютого 2013 р.). Одеса, 2013. С. 57–60.

16. Чернявская А. П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентации. М.: «Владос-Пресс», 2004. 96 с.с.7–8
17. Шадриков В. Д Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. Изд. Наука, 1982. 184 с.
18. Штифурак В. С. Профорієнтаційна діяльність: теорія та практика: навчальний посібник / за заг. ред. В.С. Штифурака. – Вінниця, ТОВ «Ландо ЛТД», 2013. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/4543061/>.
19. Freud S. The ego and id / S. Freud // Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Vol. XIX (1923–1925). – L. : Hogarth, 1961. – P. 76–93.
20. Holland J. H. Adaptation in natural and artificial systems [Text] / J. H. Holland. – New York : Univ. of Michigan Press, 1975. – 183 p. Holland Y. L. Explorations of a theory of vocational choice. // J. Appl. Psychol. 1968. V. 52. N 1
21. Moser U. Zur psychoanalytischen Theorie der Berufswahl: Sublimierung, Identifizierung und berufliche Identität // Psychologie. Schweizerische Zeitschrift für Psychologie. 1963. N 1. S. 1—18.
22. Roe A The Psychology of Occupations NY 1956; Early differentiation of interests // (Ed) Taylor CW The Second Research Conference on the Identifying of Creative Scientific Talent Salt Lake City, 1958, p 98-108.
23. Siefert K. H. Theorien der Berufswahle urn der beruflichen Entwicklung // Seifert K.H. Eckhardt H.H., Jaide W. Handbuch der Berufs psychologie. Göttingen, 1977. S. 173—279.
24. Super D. E. Career development : self concept theory [Text] / D. E. Super. – New York : Harper & Row publ., 1963. – 362 p.